

'Kroniek'

*Mededelingen
Oudheidkundige Kring
Voorst*

*26e jaargang nr. 4
2003*

RD6384

Oudheidkundige Kring Voorst
(opgericht 18 december 1975)

Dagelijks bestuur

Voorzitter:

G.J. Oolman, Oolmansweg 5, 7384 ST Wilp, tel. (055) 323 12 44

Secretaris:

J.A. Roosenschoon, Rozendaalseweg 11, 7396 BB Terwolde, tel. (0571) 29 17 41

Penningmeester/ledenadministratie:

M. Niemeijer, Schoolstraat 31, 7383 CC Voorst, tel. (0575) 50 14 99

Leden:

R. Egberts, Meermuidenseweg 23, 7391 TE Twello, tel. (0571) 27 44 49

J. Groenenberg, Hietweideweg 30, 7391 XX Twello, tel. (0571) 27 60 37

Mr. J.H. Hermsen, Rozenhoflaan 10, 7201 AV Zutphen, tel. (0575) 51 52 48

G.B.J. Reinders, Wijkseweg 32a, 7396 BD Terwolde, tel. (0571) 27 43 32

De contributie bedraagt € 14,- per persoon. Voor gehuwden of samenwonenden op hetzelfde post-adres € 16,50. Gironummer 16 64 122. Rabobank, rekeningnummer 36.28.09.267.

Voor het aan- en afmelden van het lidmaatschap en het doorgeven van adreswijzigingen kunt u contact opnemen met de penningmeester (zie boven).

Kroniek

Kroniek is het mededelingenblad van de Oudheidkundige Kring Voorst en verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan de leden van de Oudheidkundige Kring Voorst en is in beperkte aantallen à € 3,00 te koop bij het VVV-kantoor in Twello en boekhandel Oonk in Twello.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de redactie en de auteurs.

Redactie-adres: H. Kleinjan, Langestraat 51, 7419 AR Deventer, tel. (0570) 641 648,

e-mail: "kroniek@email.com".

Werkruimte Oudheidkundige Kring Voorst

Stationsstraat 59a

7391 EJ Twello

tel. (0571) 27 70 90

Geopend op dinsdag en woensdag van 9.00 tot 16.00 uur en op donderdagavond van 19.00 tot 21.00 uur.

ISSN 1384-8682

Kroniek 2003-4

Kroniek

December 2003, 26e jaargang nr. 4

Inhoud

	Blz.
Activiteitenplanning	2
Van de redactie	2
Van de bestuurstafel	J. Roosenschoon 3
Begroting 2004	M. Niemeijer 4
Nieuwe aanwinsten	J. Lubberts 4
Uit de bladen	J. Roosenschoon 5
'Tijdelijk' in Teuge: twintig jaar Moluks leven in kamp Teuge	H. Kleinjan 6
Molukkers en Teugenaren	G. Groenewold 28
Molukkers voetballen	J. Roosenschoon 29

Foto omslag:

Het hijsen van de vlag op 29 juni 1951 in het Molukse kamp in Teuge (zie "Tijdelijk in Teuge: twintig jaar Moluks leven in kamp Teuge" vanaf pag. 6).

Tenzij anders vermeld komen alle foto's in deze Kroniek uit privé-collecties van voormalige bewoners van het Molukse kamp in Teuge.

***De Kroniek verschijnt vier keer per jaar:
in de maanden maart, juni, september en december.***

***Uiterste inleverdatum kopij voor de volgende Kroniek:
1 februari 2004***

Kroniek 2003-4

1

Activiteitenplanning

Lezing Stichting Industrieel Erfgoed Deventer – donderdag 4 maart 2004

Op donderdag 4 maart 2004 houdt de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer een lezing in het Stationskoffiehuis te Twello. Aanvang 20.00 uur

Zij zullen in een presentatie laten zien waar ze zich mee bezig houden en wat hun doelstellingen zijn.

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED) is opgericht in juli 1995. Haar werkgebied omvat de gemeenten: Bathmen, Deventer, Diepenveen, Gorssel, Holten, Lochem, Olst, Raalte en Voorst. De voornaamste doelstellingen van de stichting zijn:

* het behoud van industrieel onroerend historisch erfgoed zoals fabrieken, brug-

gen, gemalen, smederijen, sluizen, pakhuizen etc. in Deventer en omgeving;

* het behoud van roerende industriële monumenten zoals machines en andere hulpmiddelen van productie en de uiteindelijk vervaardigde producten.

De stichting organiseert excursies, bijeenkomsten en lezingen en geeft advies op het gebied van hergebruik van industrieel erfgoed.

Tijdens de lezing vertellen de vrijwilligers van de SIED meer hierover en willen zij ook graag reacties en informatie uit de zaal om nieuwe gegevens te verzamelen. Het zal dus een min of meer interactief gebeuren zijn.

Van de redactie

De laatste Kroniek van dit jaar is bijna in z'n geheel gewijd aan de geschiedenis van de Molukse gemeenschap in de gemeente Voorst. Aanleiding hiervoor is het lespakket voor het basisonderwijs "Van tangsi naar Teuge – Molukkers in de gemeente Voorst". De redactie kreeg dit lespakket door de samenstellers aangereikt en is van mening dat de informatie ook interessant is voor de Kroniek-lezers. Want de meeste lezers van de Kroniek hebben de basisschool (ver) achter zich liggen en zullen dit lespakket waarschijnlijk niet in handen krijgen. Het lespakket is uitgebreid en zeer interessant; het bevat informatie over de geografie en geschiedenis van de Molukken, over

Nederlands Indië en over het leven van de Molukkers in Nederland.

Op basis van het hoofdstuk over de komst van de Molukkers naar Teuge en enkele interviews hebben wij er een verhaal voor de Kroniek van gemaakt.

Overigens, in deze Kroniek beschrijven we niet de gehele geschiedenis van de Molukse gemeenschap in de gemeente Voorst. U leest met name over de periode dat de Molukkers in het kamp in Teuge woonden (1951-1971). De verhuizing van de meeste Molukkers naar Twello en de periode daarna komt misschien in een latere Kroniek nog een keer aan de orde.

De redactie wenst u veel leesplezier.

Van de bestuurstafel

door J. Roosenschoon

De OKV is de afgelopen maanden weer op tal van plaatsen te zien geweest.

De klompenmarkt in Twello was een groot succes, heel wat bezoekers kwamen aan de kraam om in de dozen met foto's te snuffelen, boeken in te kijken of zo maar een praatje te maken. Ook op de monumentendag in Terwolde waren we te vinden en dezelfde dag ook op de toer-de-boer-opmarkt in Voorst.

Deze presentaties helpen om onze bekendheid te vergroten en ze hebben ons ook weer wat nieuwe leden opgeleverd. Want nieuwe leden kunnen we natuurlijk goed gebruiken. Er is altijd wat natuurlijk verloop; de huur van onze accommodatie stijgt geleidelijk, maar onze subsidie van de gemeente niet!

Het bestuur is op dit moment bezig zich te beraden over de eigen samenstelling. We kijken of we wel de goede deskundigheid binnen het bestuur hebben, of dat het raadzaam is nog iemand met specifieke kwaliteiten aan te trekken. Dankzij de adviesfunctie die de archivaris bij ons vervult, hebben we wel weer wat meer deskundigheid in de buurt, maar misschien moeten we toch ook binnen het bestuur een historisch onderlegd persoon zien te krijgen of juist

iemand met een PR-achtergrond. U hoort daar meer over bij de jaarvergadering in het voorjaar.

Sinds kort hebben we ook een nieuwe functie binnen de vereniging, namelijk een vrijwilligerscoördinator. Gerrie Groenewold is gevraagd om als aanspreekpunt voor de vrijwilligers te gaan fungeren en als contactpersoon tussen de vrijwilligers en het bestuur. Zo hopen we dat de interne communicatie structureel verbeterd wordt en minder afhankelijk is van tijd en toevallige beschikbaarheid.

Een groep OKV-leden is in gesprek met de RABO-bank. Een eerder plan van de bank, het uitgeven van een jubileumboek vanwege het 100-jarig bestaan, is opnieuw opgevat. Onze inbreng is daarbij gewenst en een flinke subsidie staat daar tegenover. Een leuk project, maar het bestuur moet natuurlijk wel kijken of het haalbaar is voor de vrijwilligers en of we ons niet een te groot karwei aanhalen.

Het einde van het jaar is alweer in zicht. Het bestuur wenst u alvast hele goede feestdagen en een voorspoedig begin van het nieuwe jaar.

Begroting 2004

Tijdens de jaarvergadering in 2002 is afgesproken dat jaarlijks in de laatste Kroniek van het jaar de begroting voor het komende jaar gepubliceerd wordt.

INKOMSTEN

Contributie (841 leden)	€ 8.500
Activiteiten (entree)	250
Verkopen (foto's, Kroniek)	150
Rente op depositorekening	360
Giften van leden	100
Subsidie gemeente Voorst	2.150
Diversen (restituties, overigen)	500
Sponsor t.b.v. huisvesting	450
totaal	€ 12.460

Nieuwe aanwinsten

Historische boerderijen in Elburg. Elburg (Oudheidkundige Vereniging Arent thoe Boecop), 2003.

J. Elfrink. Gedichten van vroeger en nu. Eigen uitgave.

door M. Niemeijer

Hieronder vindt u de cijfers voor 2004, gebaseerd op de financiële gang van zaken tot eind oktober 2003.

UITGAVEN

Kroniek (4 edities)	€ 2.800
Activiteiten (braderieën, lezingen, excursies)	500
Secretariaat (papier, inkt etc.)	100
Kantoorartikelen	1.000
Huisvesting (huur, schoonmaak, telefoon)	5.340
Exploitatie werkruimte Stationsstraat (verzekeringen, gemeentelijke lasten)	1.000
Porto (o.a. verzendkosten Kroniek)	720
Projecten (Begraafplaatsen en fotoproject)	250
Diversen (reiskosten, attenties, GOC, KvK)	250
Saldo	500
totaal	€ 12.460

door J. Lubberts

K. Janssen en C. Ippel, Gelderland monumenteel. Wageningen, 1976.

Dr. D. Otten. Veldnamen en boerderijnamen in de gemeente Apeldoorn. Hilversum, 2003.

Uit de bladen

door J. Roosenschoon

De tijdschriften van zusterverenigingen liggen ter inzage in onze werkruimte aan de Stationsstraat. Hier volgt een kleine greep uit het laatste aanbod.

Rondom de toren, het blad uit Wijhe, was in september helemaal gewijd aan drie eeuwen Wijhese molens. Het is een samenwerking met de Stichting Wijhese molen. In Wijhe staan er vijf, waarvan de bekendste de korenmolen aan de Langestraat is. Deze dateert uit 1703.

Verder worden behandeld: De Vlijt in Marle, de molen op de Elshof, de Jonge Gerrit aan de Stationsstraat en de molen op de Boerhaar, waarvan nu alleen nog de romp over is.

Ook in het septembernummer van *'t Olster Erfgoed* is aandacht voor molens. Het artikel van J.D. Hilferink is een aanvulling op het themanummer uit 1996. Hij corrigeert deze geschiedschrijving op een aantal punten en vult deze ook aan. De oudst bekende vermelding van een molen in Olst is die van de marke Olst aan de IJsseldijk in 1300.

In de 18e eeuw worden twee nieuwe molens gesticht: een oliemolen bij de Benedendijk en een windpelmolen aan de IJsseldijk. Deze is een voorganger van de Bökkers Mölle.

In *De Marke* is een artikel van Piet Willemsens opgenomen over de landelijk bekende dichter De Mérode. Deze heeft van 1924 tot zijn dood in 1939 aan de Ringlaan

in Eerbeek gewoond. Hij hoorde in het rijke vaderlandse dichters als Bloem en Van Eyck en gold als een christelijke dichter. Zijn echte naam was Willem Keuning. Hij werd in 1887 in het Groningse Spijk geboren en was later werkzaam als onderwijzer.

De Mérode leidde in Eerbeek een teruggetrokken leven en werd geteisterd door gezondheidsproblemen. Toch had hij nog gelegenheid om te dichten. Hij wordt beschouwd als een belangrijk neoromantisch dichter.

In *Uth het Oulde-Bruck* een artikeltje van de hand van Andries van Beek over de kerk in verband met overlijden en uitvaart. Ook de lijkkoets van Oldebroek is op een foto te zien.

Verderop in dit blad staat ook een klein stukje, interessant voor muntenverzamelaars. Bij Vorchten is een penning van Otto 1 (1182-1207) gevonden met als opschrift: 'Otto Greve'. Dit is heel bijzonder. Drs. K.P.H. Faber legt uit waarom.

In *Van 't Erf van Ermel* staat een leuk artikel over het landgoed Emaus. Hans van Dijk doet in toegankelijke stijl verslag van zijn onderzoek naar de geschiedenis van dit huis. Het is nog niet volledig en hij nodigt de lezer uit om hierop voort te bouwen.

Hij vervolgt met een verhaal over Floris Vos, een kleurrijk figuur en korte tijd eigenaar van Groot-Emaus een boerderij op het grondgebied van het landgoed.

'Tijdelijk' in Teuge: twintig jaar Moluks leven in kamp

Teuge

De voorgeschiedenis: het conflict in Indonesië

Op 15 augustus 1945 eindigde de oorlog in Nederlands Indië. Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) werd weer in ere hersteld. Er ontstond een nieuwe strijd om de macht; nu tussen Nederland en de Indonesische nationalist. Veel Molukse KNIL-militairen strenden aan de kant van Nederland. Maar Nederland was niet opgewassen tegen de massaliteit van de onafhankelijkheidsstrijders. Op 27 december 1949 koos de Nederlandse regering eieren voor zijn geld en droeg ze de soevereiniteit over aan de Verenigde Staten van Indonesië (RIS).

Bij deze overdracht werd het zelfbeschikingsrecht van de volkeren in de RIS-deelstaten vastgelegd. Dit betekende dat de volkeren waarvan het bestaansrecht binnen de RIS in gevaar kwam, uit de RIS mochten treden. Dit alles onder toezicht van de Verenigde Naties. Omdat de RIS-regering onder leiding van president Sukarno al snel te kennen gaf de deelstaten te willen opheffen, riep een aantal Zuid-Molukse leiders al op 25 april 1950 de onafhankelijke Republiek der Zuid-Molukken (Republik Maluku Selatan: RMS) uit. Onder deze leiders waren mr.dr. Chr. Soumokil, ir. J.A. Manusama en J.H. Manuhutu.

Eind 1950 trad het leger van Soekarno hardhandig op tegen deze vorm van verzet. En nog geen jaar na het ontstaan van de RIS proclameerde Jakarta de eenheidsstaat (RI). De deelstaat Oost-Indonesië, waar de Molukken deel van uitmaakten, werd -

door H. Kleinjan

zoals gevreesd - geliquideerd.

Dit alles betekende dat de KNIL-militairen die Nederland trouw waren gebleven in het nauw kwamen. De Indonesische nationalist. De Molukse KNIL-militairen als bondgenoten van "vijand" Nederland.

In juni 1950 was het KNIL ontbonden en de ex-KNIL-militairen die nog niet gedemobiliseerd waren kregen tijdelijk de KL-status (Koninklijke Landmacht). In afwachting van de ontwikkelingen rond de RIS werden deze KL-militairen ondergebracht in kampen op Java, Celebes en Borneo. In 1951 werden ze gedwongen te kiezen tussen een overstap naar het Indonesische leger en demobilisatie op een plek naar keuze in Indonesië. Maar de gewenste plek, Ambon, was voor de nieuwe Indonesische regering onder leiding van Soekarno niet acceptabel.

4.000 ex-KNIL-militairen naar Nederland

Uiteindelijk bracht de Nederlandse regering ongeveer 4.000 Molukse ex-KNIL-militairen en hun gezinnen naar Nederland. Tussen maart en juli 1951 werden deze mensen met elf schepen (in totaal twaalf vaarten) overgebracht. In totaal ongeveer 12.500 mensen.

Op dat moment was er in Nederland als gevolg van de Tweede Wereldoorlog grote woningnood. En mede omdat verwacht werd dat de Molukkers tijdelijk in Nederland zouden blijven, werden de Molukkers niet in gewone huizen ondergebracht maar

in kazernes, opleidingsinstituten en andere complexen. Achterliggende gedachte was ook om de Molukkers afgezonderd te houden van de Nederlandse samenleving. Te veel contact met autochtone Nederlanders zou de integratie bevorderen en dat zou de Molukkers er mogelijk van weerhouden om weer terug te keren naar eigen land. Overigens wilden de meeste Molukkers niet in Nederland blijven. Ze wilden graag weer terug. Terug om te vechten voor hun Molukken en de uitgeroepen RMS. In hun tijdelijk onderkomen hadden zij de scheepskisten en hutkoffers dan ook opgestapeld staan, klaar voor een eventueel vertrek.

De Molukse militairen met KL-status en hun gezinnen waren op dienstbevel naar Nederland gekomen. De Nederlandse regering had hen beloofd dat zij in militaire dienst zouden blijven. Maar meteen bij aankomst in Nederland kregen ze te horen dat ze 'gedemilitariseerd' waren. Dit nieuws sloeg in als een bom. De Molukse militai-

ren hadden altijd wel geweten, dat hen de militaire status slechts tijdelijk werd toegekend. Maar zij waren er steeds van uit gegaan dat zij pas op de plaats van hun keuze zouden worden gedemobiliseerd. Nu werden ze werkloos in een vreemde omgeving, aan de andere kant van de wereld. Ze voelden zich verraden door hun werkgever. Dit gevoel werd nog eens versterkt doordat zij vonden dat ze in de oorlog en de daaropvolgende dekolonisatieperiode hun leven voor Nederland hadden geriskeerd.

Aankomst in Teuge

Boetje Maulany kan zich het moment nog goed herinneren, dat hij samen met zijn collega's in de kazerne in Semarang zat en ineens het bericht hoorde, dat ze naar Nederland zouden gaan. Samen met hun vrouwen en kinderen, die ook in Indië steeds met de militairen meereidsen van kazerne naar kazerne. Na een zeereis van ruim een maand kwamen ze met de boot Asturias aan in Amsterdam. De meeste andere bo-

Vlaghijsen in het kamp (juli 1951)

ten kwamen aan in Rotterdam. Onderweg hadden ze tijdens een tussenstop in Port Saïd warme winterkleding gekregen.

Op 10 mei 1951 kwamen ongeveer 400 Molukkers aan in Teuge. Ze kregen onderdak aangeboden in het kamp, dat in de oorlog het onderkomen was van Duitsers en ná de oorlog van repatrianten.

De overheid zorgde voor gepaste kleding tegen het koude klimaat in Nederland. De mannen kregen winterkleding en hadden naast hun burgerkleding ook hun uniformen aan. De vrouwen daarentegen waren gekleed in dunne kains en kabaja's. Zij kregen trainingspakken aangeboden, die zij echter alleen binnenshuis droegen.

De komst van de Molukkers in Teuge ging niet onopgemerkt. In de maanden voor hun komst was er vanuit de Nederlandse bevolking een comité in het leven geroepen, dat bestond uit vertegenwoordigers van vele kerkelijke en sociale instellingen uit de gemeenten Apeldoorn en Voorst. In april 1951 werden er allerlei goederen ingezameld: speelgoed, boeken, wandversiering, tafelkleden, muziekinstrumenten, sportartikelen, handwerkartikelen en leer- en cursusboeken.

Het leven in het kamp

De meeste Molukkers spraken geen Nederlands en waren aangewezen op hulp die geboden werd door de Nederlandse overheid, de beheerder van het kamp, of een enkele Molukker die wel Nederlands sprak. In tegenstelling tot de andere Molukse woonoorden en kampen, lag kamp Teuge niet geïsoleerd van de buitenwereld. Wel vormde ook deze Molukse gemeenschap een besloten groep, waarin de eigen taal,

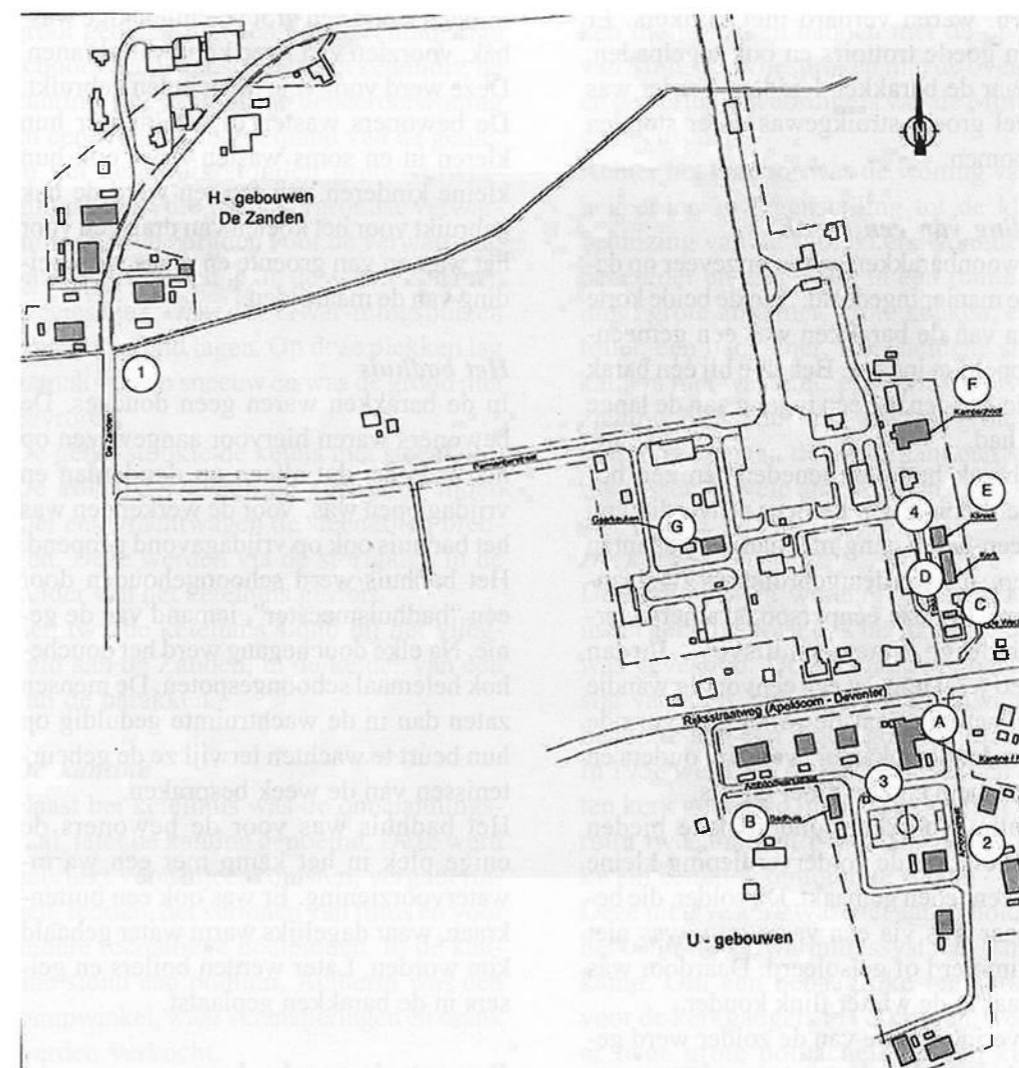
cultuur en de adat werden gehandhaafd. De adat omvat ongeschreven regels en wetten die de leefwijze van een Molukker (kunnen) bepalen.

Het kampleven was een verlengstuk van het leven in de kampong (dorp van herkomst op de Molukken) en het leven in de tangsi (kazerne) in Indonesië. Bovendien was het militaire gedeelte van het kamp, dat nog gebruikt werd door het Ministerie van Defensie, heel herkenbaar voor de ex-KNIL-militairen; de legertrucks en jeeps reden af en aan. Daarnaast vond aan het begin van de Fokkerstraat dagelijks de wisseling van de wacht plaats.

Hoe zag het kamp eruit?

Het kamp Teuge bestond uit drie gedeeltes. Aan de Zanden, bij het vliegveld stonden vier barakken (de zogenaamde H-woningen) en later één vrijstaand woonhuis. In het kamp aan de Rijksweg stonden aan de Ambonstraat en de Ambondwarsstraat elf barakken (de zogenaamde U-woningen), het badhuis, de woning van de beheerder met kantoor, de kantine en het ketelhuis. Ook aan de Fokkerstraat en de Parmentierstraat stond een aantal gebouwen, waaronder het kampschooltje, de kliniek en de centrale gaarkeuken. In 1958 werd hier een houten kerkgebouw geplaatst. De overige gebouwen van het militaire complex bleven in gebruik bij het Ministerie van Defensie.

Het kamp zag er netjes en ordelijk uit, zoals te verwachten was van een van oorsprong militaire kazerne. De barakken aan de Ambonstraat en de Ambondwarsstraat stonden verspreid rond een voetbalveld. De straten, met aan weerskanten hoge

Plattegrond kamp Teuge, situatie 1951-1971

1. H-gebouwen De Zanden (vliegveld)	A. Kantine/ketelhuis
2. U-gebouwen Ambonstraat	B. Badhuis
3. U-gebouwen Ambondwarsstraat	C. De Wacht
4. U-gebouwen Fokkerstraat	D. Kerk
	E. Kliniek
	F. Kampschool
	G. Gaarkeuken

bomen, waren verhard met klinkers. Er waren goede trottoirs en ook tegelpaden, die naar de barakken leidden. Verder was er veel groen, struikgewas en er stonden fruitbomen.

Indeling van een barak

Alle woonbarakken waren ongeveer op dezelfde manier ingedeeld. Aan de beide korte zijden van de barakken was een gemeenschappelijke ingang. Behalve bij één barak aan de Zanden die één ingang aan de lange zijde had.

Een barak had een beneden- en een bovenverdieping. Op de benedenverdieping was een lange gang met aan weerskanten kamers, die werden gebruikt als zit/slaapkamers. In deze éénpersoonskamers werden hele gezinnen gehuisvest. Jordan Renleo weet nog dat een eenvoudig wandje van plaatmateriaal de scheiding vormde tussen de "slaapkamer" van zijn ouders en die van hem en zijn broer en zus.

Om alle Molukkers onderdak te bieden waren ook op de zolderverdieping kleine wooneenheden gemaakt. De zolder, die bereikbaar was via een vaste trap, was niet afgetimmerd of geïsoleerd. Daardoor was het daar in de winter flink kouder.

De overige ruimte van de zolder werd gebruikt als opslagplaats van goederen.

Het sanitair

In iedere barak waren aan het eind van de gang de sanitaire voorzieningen. In sommige barakken waren de toiletten voor gemeenschappelijk gebruik; in andere barakken hadden bewoners eigen toiletten.

In de gemeenschappelijke wasgelegenheden stonden wastafels met spiegels. In het

midden stond een grote rechthoekige wasbak, voorzien van twee koudwaterkranen. Deze werd voor vele doeleinden gebruikt. De bewoners wasten of weëkten er hun kleren in en soms wasten ze er ook hun kleine kinderen. Bij feesten werd de bak gebruikt voor het koelen van drank en voor het wassen van groente en vlees ter bereiding van de maaltijden.

Het badhuis

In de barakken waren geen douches. De bewoners waren hiervoor aangewezen op het badhuis, dat alleen op donderdag en vrijdag open was. Voor de werkenden was het badhuis ook op vrijdagavond geopend. Het badhuis werd schoongehouden door een "badhuismeester", iemand van de genie. Na elke douchegang werd het douchehok helemaal schoongespoten. De mensen zaten dan in de wachtruimte geduldig op hun beurt te wachten terwijl ze de gebeurtenissen van de week bespraken.

Het badhuis was voor de bewoners de enige plek in het kamp met een warmwatervoorziening. Er was ook een buitenkraan, waar dagelijks warm water gehaald kon worden. Later werden boilers en geisers in de barakken geplaatst.

De centrale gaarkeuken

De centrale gaarkeuken bevond zich in een gebouw aan de Parmentierstraat. Hier stonden grote ketels voor de bereiding van de maaltijden voor alle bewoners van het kamp. Het menu was afwisselend Indisch en Hollands.

Het ketelhuis

Wie het kamp aan de Rijksstraatweg bin-

nenkwam, zag aan de rechterzijde een groot gebouw met een hoge rechthoekige schoorsteen. Hier stonden het ketelhuis, de kantine, het kantoor, de beheerderwoning en een woning voor iemand van de genie. In het ketelhuis stonden grote verwarmingsketels, die via ondergrondse verwarmingsbuizen zorgden voor de verwarming van het gehele kamp. In de winter kon men precies zien, waar de verwarmingsbuizen onder de grond lagen. Op deze plekken lag namelijk geen sneeuw en was de grond niet bevroren.

De genie stookte de ketels met steenkool. De kolenboer kwam op geregelde tijden met een vrachtwagen de steenkolen brengen. Deze werden via de stortgaten in de kelder van het ketelhuis gestort.

Een tweede ketelhuis stond bij het vliegveld aan de Zanden, in de kelder van één van de barakken.

De kantine

Naast het ketelhuis was de ontspanningszaal, later de kantine genoemd. Deze werd gebruikt voor bijeenkomsten, vergaderingen, feesten, het vertonen van films en voor andere recreatieve doeleinden. In de kantine stond een podium. Achterin was een kampwinkel, waar versnaperingen en drank werden verkocht.

In de beginjaren werd de kantine ook gebruikt als aula. De overledene werd daar opgebaard, in verband met de rouwdienst, de condoleance en de uitvaartdienst. In die tijd werd er ook drie dagen en drie nachten over de overledene gewaakt.

Kantoor en woning van de beheerder

Naast de kantine was het kantoor van de

kampbeheerder. Hier werden allerlei zaken die te maken hadden met de opvang van Molukkers besproken met de overheid en de vertegenwoordigers van de Molukse gemeenschap.

Achter het kantoor was de woning van de beheerder. In tegenstelling tot de kleine behuizing van de Molukkers woonden de beheerder en zijn gezin in een riante woning: grote zitkamer, grote keuken, eigen toilet, een badkamer, verscheidene slaapkamers met wastafels en warmwatervoorziening. Naast het huis was een grote tuin met terras en aan de achterkant een klimrek tussen de vele appelbomen.

De kerk

De kerkdiensten werden eerst gehouden in het gebouw, waar ook het kampschooltje was gevestigd. De Molukkers, godsdienstig van aard, hadden na verloop van tijd behoefte aan een eigen gebouw als kerk. In 1958 werd aan de Fokkerstraat een houten kerk gebouwd met een capaciteit voor ruim tweehonderd personen. Bij de kerk kwam een klokkentoren te staan.

Deze nieuwe kerk was niet aangesloten op het centrale verwarmingssysteem van het kamp. Om een behaaglijke temperatuur voor de kerkgangers te verkrijgen, werden er twee grote potkachels en één kleine kachel aangeschaft. Elke zaterdag maakte de koster met hulp van gemeenteleden het kerkgebouw helemaal schoon voor de zondagsdienst.

De kliniek

Een kliniek was ondergebracht in het gebouwje naast de kerk aan de Fokkerstraat. Het bestond uit zes kamers, waarvan er

Kinderen voor de kampschool.

één was ingericht als kraamkliniek. Verder was er een keuken en een washok met toiletvoorziening. In de overige drie kamers woonde het gezin van de Molukse verpleegkundige.

De kampschool

De kampschool stond aan het eind van de Fokkerstraat. De ingang was eerst aan de voorkant en later aan de achterkant van het gebouw. Er waren twee klaslokalen. Naast het gebouw was een speelterrein met een houten klimrek en een zandbak.

Onderhoud van het kamp

Het kamp werd onderhouden door de ge-

nie van de Koninklijke Landmacht. De dienstdoende mannen waren in feite een soort "manusje-van-alles". Bij problemen met de centrale verwarming bijvoorbeeld schakelde men de genie in en de badhuismeester was tegelijk ook tuinman en straatveger. Weer een ander was dagelijks in het ketelhuis te vinden, maar werd – als het zo uitkwam - ook wel eens ingeschakeld als grensrechter bij een voetbalwedstrijd.

Commissariaat Ambonezen Zorg (CAZ)

Het leven in het kamp werd geregeld door het Commissariaat voor Ambonezenzorg (CAZ). Het CAZ stond onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie voor

Maatschappelijk Werk (later Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk). Het CAZ begeleidde de Molukkers bij alle belangrijke stappen. Ze regelde zuigelingen-zorg, schoolkeuze, huisvesting, werk. Altijd moest men bij het CAZ aankloppen. Het CAZ bepaalde wat gegeten werd, waar de bewoners hun kleren kochten, wie er mocht werken in de kliniek of in de keukens. Het regelde cursussen naaien en hout- en metaalbewerking. Dit was met het oog op later, wanneer de Molukkers zouden terugkeren. Het CAZ hield alles van iedereen bij en legde dossiers aan.

Kampbeheerder

Het CAZ werd in het kamp vertegenwoordigd door een kampbeheerder. De kampbeheerder was dus eigenlijk tussenpersoon tussen de Nederlandse overheid (het CAZ) en de kampbewoners. De eerste kampbeheerder was de heer J.A.R. Samson. Na hem kamen de heren Denekamp en Jan-

sen.

Het was de taak van de kampbeheerder om het leven in het kamp in goede banen te leiden. Hij bemiddelde bij problemen en conflicten, zorgde ervoor dat een huisarts kwam wanneer iemand ziek was enz. In zijn kantoor vond ook één keer per twee weken de uitbetaling van de uitkering plaats.

Ook was hij tot 1956 belast met de controle op het verbod om naast de CAZ-uitkering andere inkomsten te hebben. Jordan Renleo weet nog, dat de kampbeheerder en zijn "stromannen" hierop behoorlijk streng controleerde. *"Dan stonden ze bij de uitgang van het kamp te controleren dat je niet naar buiten ging om te werken. Maar ze konden niet voorkomen dat een aantal Molukkers aan de achterkant het kamp verliet en bij de boergingen werken. Werd je betrapt, dan moest je 60% van het verdiende inleveren."*

In 1954 bracht een delegatie van het Commissariaat Ambonezen Zorg een bezoek aan kamp Teuge. Er was onder meer een bijeenkomst in de kantine.

Ter ondersteuning van de kampbeheerder werden twee mannen uit het kamp aangewezen als administrateur. Dat waren Boetje Maulany en Maurits Versteeg. Deze kregen voor dit werk – naast hun uitkering - drie gulden per week extra uitgekeerd.

De kampraad

Al gauw na aankomst in kamp Teuge koken de bewoners degenen die een hoge rang in het leger hadden, zoals sergeant-majours en onderofficieren, tot leiders van het kamp, de kampraad. De militaire hiërarchie werd gecontinueerd in het kamp. Binnen de Molukse gemeenschap hadden zij gezag en zij handelden daar ook naar. De kampraad had de taak de belangen van de bewoners bij de overheid en de kampbeheerder te behartigen, en had hierdoor een brugfunctie. Bij problemen en conflicten werden zij ingeschakeld. Enkele kampraadsleden spraken goed Nederlands en konden rechtstreeks met de Nederlandse overheid en, indien nodig, met de politie communiceren.

Levensonderhoud

In plaats van hun soldij ontvingen de Molukse militairen en hun gezinsleden een beetje zakgeld; drie gulden per volwassene per week en twee gulden per kind per week. Dat was niet veel, maar daar stond tegenover dat ze gratis “kost en inwoning” hadden. Ze hoefden geen huur te betalen en de overheid zorgde voor voedsel. Twee keer per dag kwam de genie met een bestelwagen het kamp binnenrijden. ‘s Morgens werd brood en melk gebracht. Om 12.00 uur loeide de sirene als teken, dat de warme maaltijd, die in de centrale keuken

werd bereid door enkele mannen uit het kamp, in aantocht was.

Al snel kwamen leveranciers naar het kamp: de groenteboer, de bakker en de melkboer kwamen hun koopwaar in het kamp bezorgen. En op vrijdagavond kwam “Auto Bazooka”. De kinderen in het kamp keken hiernaar uit, want dan kwam de winkelauto met snoep. Het kauwgommerk Bazooka was erg populair, vandaar de benaming.

Voor kleding werd ook gezorgd. De bewoners kregen kledingbonnen, die ze bij bepaalde kledingzaken konden inwisselen voor nieuwe kleren. Jordan Renleo herinnert zich dat een vast aantal winkels hiervoor was aangewezen: *“Tempelman was er één van. Of we gingen met de bus naar winkels in Deventer of Apeldoorn. Overigens had je tegen inruil van de bonnen niet zoveel keuze. Aan de kleding van de mensen kon je dus zien wie kledingbonnen had gekregen.”*

Gekort op bijverdiensten

Aanvankelijk was het beleid van de overheid erop gericht om de Molukkers niet te laten integreren. Dat zou ertoe kunnen leiden dat ze hier zouden willen blijven. Daarom mochten ze ook niet werken. Molukkers die toch eigen inkomsten hadden, moesten hiervan 60% afstaan. Dit werd gezien als tegemoetkoming in de kosten van huisvesting en voeding. De Molukkers werden immers “van rijkswege onderhouden”. Dit leverde heel wat verzet op bij de Molukkers, maar zonder resultaat.

Maar deze maatregel kon niet voorkomen, dat er toch “illegaal” wel bijverdiend werd.

Nadat kampbewoners in contact kwamen met boeren in de omgeving om groenten en andere producten te kopen of te ruilen, gingen ze na enige tijd ook bij deze boeren werken. Met aardappels rooien en appels en kersen plukken verdienden ze toch een zakcentje bij.

Sport en vrijetijdsbesteding

De mensen gingen als tijdverdrijf vaak in de kantine kaarten of gewoon een spelletje spelen. Daarnaast was ook Molukse muziek, zang en dans een geliefde vrijetijdsbesteding.

Door de centrale ligging van het voetbalveld werd er ‘s zomers veel aan sport gedaan, vooral voetballen en volleyballen. Zelfs werden er schermwedstrijden gehouden, compleet in tenue met masker en schermdegen.

Sport, en voetbal in het bijzonder, bleek een belangrijke uitlaatklep te zijn. Jordan Renleo: *“Je kon je energie er lekker in kwijt. In het begin voetballen we gewoon onderling tegen elkaar. Later werden we lid van Sportclub Teuge. Omdat we natuurlijk van onze uitkering de contributie niet konden betalen, kregen we daarvoor dispensatie. Dit was geregeld door de bestuursleden Van de Braak, Govers en Van Til. Op dat moment werd dat geheim gehouden. Een ander probleem was: voetbalschoenen. Niet iedereen had voetbalschoenen. Het CAZ schafte schoenen aan, in verschillende maten. Wanneer we gingen voetballen stond er een paar of twaalf schoenen klaar en als je geluk had, kreeg je een paar te pakken die je redelijk pasten. Toen we later gingen wer-*

ken, konden we zelf onze eigen schoenen kopen.

Het eerste jaar dat Molukkers meededen bij SC Teuge werd de club kampioen. In 1954 was dat. Een ingelijste foto van het kampioenselftal, met daarbij vijf Molukkers, heeft jarenlang achter de toonbank in één van de kruidenierswinkels in Teuge gehangen. Trots waren we daar op. Sport verbroedert, zeggen ze wel eens, maar hier ging dat echt op. Voetbal was een middel om de integratie op gang te brengen.”

Heel populair in het kamp was het “kienspel”, waarbij men zelfgemaakte kaarten gebruikte en zand, in plaats van fiches. Alle bewoners, jong en oud, namen hieraan deel. Door de massale opkomst van spelers en publiek gebruikte men de kantine of de zolder van een barak. Bij mooi weer speelde men dit gezelschapsspel op een omheind grasveld bij een van de barakken, U5. De deelnemers zaten op de grond of in het gras, met de kaarten voor zich en een potje zand ernaast. Het bijzondere was dat de uitgekomen getallen niet

Voetbaltraining, gegeven door L. Hurulean.

zomaar werden uitgeroepen, maar op een bepaalde wijze "voorgezongen". Tot hilariteit van de spelers werden deze getallen met veel humor omschreven. Intussen bedekten de deelnemers de kaarten met kleine hoopjes zand.

De Molukse mannen

Ondanks het ontslag uit het KNIL, voelden de Molukse mannen zich nog steeds "militair". Dagelijks droegen zij hun legeruniformen, ze hielden elke ochtend appèl, deden exercitie-oefeningen en hesen met militair ceremonieel de RMS-vlag. Al dit vertoon was ook bedoeld om de Nederlandse regering te herinneren aan haar plichten tegenover de Molukse bevolking. Maar na een jaar, toen bleek dat het verblijf waarschijnlijk toch langer zou gaan duren, stopten de militairen gedeeltelijk hiermee. Wel presenteerden de ex-KNIL-militairen zich daarna op officiële dagen nog wel in militair uniform. Ien Maulany heeft nog foto's van kerstvieringen waarop haar vader in uniform staat. En op de foto's van herdenkingsfeesten van de onafhankelijke RMS zag ze haar vader steeds in het kaki uniform.

Omdat de mannen geen werk mochten en wilden zoeken, kwamen ze overdag vaak bijeen in de kantine en brachten daar de tijd door met het ophalen van herinneringen over de oorlog en hun dienstdag. Ook wisselde men van gedachten over de rol van de Nederlandse overheid in verband met hun verblijf in Nederland. Langzamerhand kwam men tot het besef dat het tijdelijk verblijf langer duurde dan gedacht. De bewoners namen toen zelf het

initiatief om stukjes grond in het kamp te bewerken en gewassen te verbouwen. Dit gebeurde met toestemming van het CAZ. Zij gingen ook dieren houden, zoals honden en kippen. Er werden zelfs hanen gefokt voor de hanengevechten op het voetbalveld. Op een gegeven ogenblik liep dit zó de spuitgaten uit, dat de politie door klachten van omwonenden een onderzoek ging instellen.

De Molukse vrouwen

De vrouw was de bindende factor binnen het Molukse gezin. Een doorsnee Moluks gezin telde in die jaren acht tot tien kinderen. De vrouw runde het huishouden en had haar bezigheden in de barak. De vrouwen deden veel samen: water halen, kleren wassen en barakken schoonmaken. Door deze leefwijze ontstonden er ook onderlinge conflicten. Deze werden vaak door tussenkomst van de kampraad of de dominee, die ook in het kamp woonde, opgelost. Het zakgeld en later het salaris van de echtgenoten werden door de vrouwen beheerd. Om kosten te besparen naaiden ze zelf kleren. Daarvoor kochten zij in Apeldoorn naaimachines. Later gingen ook veel vrouwen werk zoeken. Het onderhouden van een groot gezin kostte immers veel geld. Door de aanwezigheid van kookgelegenheden in huis, werd al het Molukse keukengerei uit de hutkoffers te voorschijn gehaald, met name de wadjan (wok) en de tjobé (vijzel). De vrouwen bereidden nu zelf het eten, waardoor de maaltijden van de centrale keuken nauwelijks meer werden gegeten. Ook schaften zij petroleumsteltjes aan. Hierop stond de hele dag een ke-

tel water te pruttelen, zodat er voortdurend warm water in huis was.

De Molukse kinderen

Het kamp was voor de kinderen een ideale omgeving om op te groeien. Door de vele grasveldjes, zandvlaktes en "klimbomen" hadden de kinderen er alle ruimte en vrijheid om te spelen. Bovendien was er weinig verkeer en werd rekening gehouden met spelende kinderen in het kamp. Het kamp was omringd door weilanden met sloten. In en rondom Teuge waren ook kleine bospercelen. Hoewel de kinderen eigenlijk het kamp niet mochten verlaten, gingen ze toch het kamp uit om de omgeving te verkennen. De boeren in de omgeving waren vaak niet zo blij met deze ontdekkingstochten van de Molukse kinderen. Het struinen door de weilanden en akkers maakte immers de gewassen stuk. Knollen werden uit de grond getrokken. Deze werden ter plekke met de voortanden ge-

schild en daarna opgegeten. Ook de koeien en paarden raakten van streek. Langs de sloten bij de weilanden konden de kinderen zich goed vermaken door slootje te springen, bootjes te maken en stekelbaarsjes en kikkers te vangen. In de Wetering in Teuge konden ze ook heel goed vissen. Met zelfgemaakte en gekochte hengels werden palingen, baarzen, voorns en zelfs grote snoeken gevangen. Menig kind heeft daar ook het zwemmen geleerd. Dit gebeurde vooral na schooltijd. Als je geen zwembroek had, dan ging je gewoon naakt zwemmen. Meestal waren het de jongens die daar gingen zwemmen. De kinderen gingen steeds verder weg en in de bossen rondom Teuge, vooral het Hartelaar aan de rand van Twello, bouwden ze allerlei boven- en ondergrondse hutten.

De meeste kinderen hadden nauwelijks speelgoed. Zij vermaakten zich met een bal,

Kinderen bij de ingang van het kamp (25 juni 1951).

een springtouw en knickers. Jordan Renleo herinnert zich uit de beginperiode in het kamp dat hij speelde met gekleurde elastiekjes. Gebrek aan speelgoed werd overigens niet als een gemis ondervonden. Integendeel, de kinderen speelden met wat de natuur te bieden had. De meeste kinderen waren creatief genoeg en konden met een zakmes takken bewerken, waarvan ze speelwerktuigen maakten, zoals katapults, schermdegens, hengels en bamboevliegers. De Molukse kinderspelen waren ook in het kamp populair. 's Zomers was het wedstrijdvliegeren een geliefd spel. Hiervoor werden zelfgemaakte, lichte bamboevliegers gebruikt en vliegetouw, dat op sommige plaatsen voorzien was van een mengsel van lijm en gemalen glas. Zo kon men elkaars touw tijdens het vliegergevecht doorsnijden. Wie zijn vlieger het langst in de lucht hield was de winnaar.

Een ander geliefd kinderspel was "main potjes", een Moluks knickerspel. Daarnaast werd er natuurlijk ook gewoon geknikkerd, verstopptje gespeeld en andere spelletjes gedaan die ze op school van de Nederlandse kinderen leerden.

In de schoolvakanties gingen de kinderen niet vaak op vakantie. En als dat gebeurde, dan gingen ze naar een oom of tante in een ander Moluks kamp of woonoord. Later werden er logeervakanties georganiseerd door de stichting ICCAN (Interkerkelijk Contact Comité Ambon-Nederland). De kinderen gingen dan een aantal weken logeren bij een Nederlands gastgezin elders in het land. Zo logeerden de kinderen uit Teuge verscheidene keren in bijvoorbeeld Rijswijk en Den Haag. Anderen gingen een

week kamperen in Harderwijk. Dit soort kampeervakanties werd geregeld door Jan Akkerman, maatschappelijk opbouwwerker. Daar beleefden ze weer nieuwe en - voor sommige kinderen - vreemde avonturen.

Opvoeding

De opvoeding was streng en had een militaristisch inslag. De term "vaders wil is wet" was hierbij van toepassing. Van jongs af aan werden de kinderen allerlei regels bijgebracht, zoals respect voor de ouderen, gehoorzaamheid, eerlijkheid.

Hielden zij zich niet aan deze regels, dan volgden strenge straffen. Deze straffen waren heel duidelijk: bij een leugen bijvoorbeeld kreeg de "overtreder" sambal in de mond. En voor het "knollen jatten" kreeg je flinke tikken op de vingers uitgedeeld.

De kinderen kregen ook exercitie-oefeningen, zowel de jongens als de meisjes. Ze leerden commando's. Ien Maulany herinnert zich ook een keer in parade meegelopen te hebben in Soestdijk, bij het paleis van toen nog koningin Juliana, bij het défilé op Koninginnedag.

Wanneer kattenkwaad in groepsverband werd uitgehaald, werden de kinderen ook samen gestraft. Heel normaal was het, wanneer een groepje kinderen midden op het voetbalveld straf kreeg van een man uit het kamp. Soms was dit "oom Watti" (Wattimena), een andere keer was het een andere kampbewoner met aanzien. De kinderen moesten dan bijvoorbeeld vijftien of vijftig keer "pompen": met beide handen je eigen oren pakken en zoveel keer door je knieën zakken.

Deze straffen kregen de kinderen tot on-

geveer het twaalfde jaar. Vanaf deze leeftijd behoorden zij de regels te kennen en er ook naar te leven. Bij de opvoeders lag daarna de taak om de kinderen bij te sturen of te corrigeren.

Onderwijs

Kampschooltje: kleuterschool en de klassen één en twee

Net als alle kinderen gingen ook de Molukse kinderen naar school. In een barak in het kamp was een school ingericht. In deze kampschool (sekolah dasar) kregen de kinderen les tot en met klas twee van de lagere school.

De kleuterschool werd geleid door twee Molukse vrouwen, die ervaring hadden in het onderwijs en volgens Ien Maulany heel streng waren. Voor het les geven aan de kinderen in de eerste en tweede klas stelde de Nederlandse overheid twee leerkrachten aan van Indische afkomst. Deze leerkrachten beheersten de Maleise taal, waardoor de contacten met de kinderen en de ouders beter verliepen.

School buiten het kamp: vanaf de derde klas

Vanaf klas drie gingen de kinderen in Teuge naar school. De ouders konden kiezen of ze hun kinderen naar de School met den Bijbel wilden laten gaan of naar de Openbare Lagere School. Beide scholen stonden naast elkaar aan de Rijksweg op de plaats van de tegenwoordige Christelijke Basisschool "De Zaaier". De meeste kinderen gingen naar de christelijke school. Jordan Renleo herinnert zich hoe de aanmelding verliep. Eerst moesten je ouders je aanmelden bij de kampbeheerder, die een gesprek regelde op de school. Tijdens dit gesprek werd je duidelijk gemaakt dat je naar een school ging waar de regels strenger waren dan je gewend was in de lagere klassen in de kampschool.

Juffrouw Bal was Jordans eerste onderwijzeres. "Zij noemde iedere jongen een 'djempol besar' en ieder meisje een 'nona manis'.

De taal was in het begin een groot struikelblok, maar door de omgang met de Ne-

Parade van meisjes uit Teuge op het Malieveld in Den Haag, ter gelegenheid van de viering van 25 april.

derlandse kinderen werd de achterstand al gauw ingehaald. Maar Nederlands is geen makkelijke taal om te leren, vindt Jordan. "Waarom begint het woord 'tachtig' met een t? Waarom zeg je niet gewoon 'achtig'? Dat zou toch veel logischer zijn? En we leerden aap-noot-mies en hadden leesboeken die geënt waren op het leven in Indië."

Spijbelen hoorde er ook bij. Jordan weet nog, dat ze soms in grote groepen spijbelden. Ze gingen dan richting het "konijnenbos", het bosje achter de schaapskooi achter het vliegveld. De toezichthouders haalden hen dan op en vaak volgden er straffen.

De kampschool werd begin jaren zestig opgeheven. Later heeft het gebouw nog dienst gedaan als woning, totdat het weer een militaire bestemming kreeg. Midden jaren negentig is het gebouw gesloopt.

Foto van een schoolreisje van de School met de Bijbel, begin jaren vijftig.

Voortgezet onderwijs

Aan het eind van de lagere school werd bij de kinderen een IQ-test afgenomen. De score hiervan bepaalde de schoolkeuze in het vervolgonderwijs. De meeste Molukse kinderen scoorden laag. De meisjes werden verwezen naar de Huishoudschool (verzorgend onderwijs) en de jongens naar de ambachtsschool (technisch onderwijs). Veel Molukse jongens gingen naar de LTS en kwamen in de metaalindustrie terecht. In de jaren zestig werkten veel meisjes als poststypiste bij de Belastingdienst en Philips in Apeldoorn.

Een enkeling haalde hogere opleidingen. De oorzaak hiervan lag gedeeltelijk bij de thuis-situatie van de kinderen. Van de ouders was weinig steun te verwachten. Deze kenden in eerste instantie de Nederlandse taal niet en het Nederlandse onderwijssysteem was voor hen vreemd.

Daarbij hielden de ouders nog steeds vast aan het tijdelijk verblijf en terugkeer naar de Molukken. Bij de school- en beroepskeuze van de kinderen hielden de ouders daar rekening mee. De jongens werden veelal gestimuleerd om de technische richting op te gaan en bijvoorbeeld een timmeropleiding te volgen. Goede timmerlieden waren namelijk nodig in de Molukken. Aan de andere kant had de gedachte om weer terug te keren naar de Molukken ook een negatieve invloed op de motivatie om aan een Nederlandse carrière te werken.

Jordan Renleo moest na de lagere school een toelatingsexamen afleggen voor de ULO. Hij haalde het examen en ging vier jaar naar de ULO in Apeldoorn. Hoewel hij wel Nederlands kende, was de ULO-opleiding toch pittig. Vooral de grammatica was moeilijk.

Jordan leerde voor een kantoorbaantje, dat hij daarna ook kreeg. Bij de Vleescentrale werd hij aangesteld om productielijsten bij te houden. Maar toen hij erachter kwam dat het slachten en uitbenen in de fabriek beter betaald werd, veranderde hij van functie.

Studenten

In het kamp was ook een groep van elf studenten. De studenten waren in twee groepen verdeeld en woonden op de bovenverdiepingen van twee barakken. Zij waren afkomstig van andere kampen en woonden in het kamp Teuge zolang ze studeerden in Apeldoorn (de Zeevaartschool), Deventer (de Tropische Landbouwschool) en Arnhem (de Kunstacademie). Het CAZ bekostigde de studie en de reis-

kosten. Voor de maaltijden van de gaarkeuken werden ze ingedeeld bij bepaalde gezinnen in het kamp.

Gezondheidszorg

De medische zorg berustte bij een Molukse "ziekenbroeder" en een aantal Molukse verpleegkundigen in de kliniek aan de Fokkerstraat. Daarnaast hield dokter Bessem uit Twello, die de Maleise taal beheerste, regelmatig praktijk in de kliniek. Op woensdagmiddag en vrijdag hield hij spreekuur. Later kwam ook dokter Horbach vaak naar het kamp. Ook kwam het voor, dat inentingen voor de gehele Teugse bevolking in de kliniek plaatsvond.

In de kliniek was een speciale kamer ingericht als kraamkliniek, waar de vrouwen uit het kamp konden bevallen. Naast een Nederlandse was er inmiddels ook een Molukse verloskundige. Na de bevalling kon men, indien de gezondheid dit toeliet, gelijk weer naar huis. Een voorloper van een poliklinische opname.

De Nederlandse verloskundige woonde in Twello: zuster Fijn. Indien nodig, kwam zij op haar bromfiets naar de kraamkliniek of naar het huis van de vrouw die zou gaan bevallen. Zij werkte hierbij nauw samen met haar Molukse collega.

De twee verloskundigen hebben vele Molukse kinderen ter wereld geholpen.

Geloof en bijgeloof

De kerk

Een meerderheid van de Teugse Molukkers was lid van de Molukse Evangelische kerk. De kerk vormde een belangrijke bindende factor in de Molukse gemeenschap. Het lidmaatschap van de kerk gaf zekerheid en

houvast.

Elke zondag was er een kerkdienst. Tijdens deze dienst begeleidde een fluitorkest de gemeentelijke samenzang. Verder werd de dienst ook opgeluisterd door een mannen-, een vrouwen- en een kinderkoor. De kerkdiensten ter viering van de bijzondere christelijke feesten waren heel sfeervol. Vooral de kerstvieringen en de diensten op oudejaarsavond en nieuwjaarsdag waren voor de bewoners van het kamp verrijkend. Na de zondagsdienst volgde de zondagschool, die wekelijks trouw door de kinderen werd bezocht. De iets oudere kinderen volgden de catechisatie om zo rond het achttiende jaar belijdenis te kunnen doen in de kerk. Daarnaast waren zij ook lid van de kerkelijke jeugdvereniging. Door het bijwonen van kerkelijke bijeenkomsten kwam men in contact met andere woonoorden. Er was ook een christelijke vrouwenvereniging, waarvan de meeste vrouwen lid waren.

Bijgeloof

Naast geloof was er ook veel bijgeloof. Iets wat in de Molukken heel normaal was. In het kamp waren geen straatlantaarns, waardoor het 's avonds aardedonker was. Als het begon te schemeren was het de tijd voor de geesten en spoken. De kinderen en ook de ouderen deden de raamluiken dicht en strooiden vaak zout onder de ramen om de boze geesten te verjagen. In het kamp stond een grote boom, waarvan de stam was vertakt in drie gedeelten. Deze boom noemde men "pohon setan": "de boom met de boze geesten". De weg langs deze boom werd vooral 's avonds door de kampbewoners gemedend.

Saamhorigheid

In de besloten omgeving van het kamp waren de onderlinge omgangsvormen hecht. Men had houvast aan elkaar in deze tijd van onzekerheid, van heimwee naar familie en vaderland. Men liep bij elkaar in en uit. Door de kleine behuizing speelde het gemeenschapsleven zich voornamelijk af in de kantine.

Ondanks alle moeilijkheden en onderlinge tegenstellingen binnen de Molukse gemeenschap in Teuge, bleef men elkaar in voren tegenspoed steunen. Vreugde en verdriet werden samen gedeeld en gedragen. Een voorbeeld hiervan was het onderlinge hulpbetoon bij bruiloften, doop- en belijdenisfeesten, begrafenissen en andere gelegenheden.

Conflicten en verhuizingen

Naast saamhorigheid stond het leven van de Molukkers in Teuge toch ook voortdurend in het teken van conflict. Conflicten met de overheid, vanwege het onrechtmatige ontslag, de werkloosheid en de onzekerheid over het tijdelijk verblijf. De Molukse gemeenschap in Teuge verzette zich tegen de maatregelen van de rijksoverheid. Soms moest de mobiele eenheid eraan te pas komen om de orde te handhaven.

Maar de oplopende frustraties leidden ook tot onderlinge conflicten. Bijvoorbeeld over de verwezenlijking van een vrije Republiek der Zuid-Molukken in Indonesië, het RMS-ideaal. De meningen liepen zó ver uiteen, dat er ruzies ontstonden.

Ook op basis van de oorspronkelijke herkomst (Ambon, Ceram, de Kei-eilanden) en godsdienst (Moluks-evangelisch, katho-

Het dameszangkoor in de kantine.

liek, islamitisch) waren de bewoners van het kamp in verschillende groeperingen in te delen. Deze verschillende achtergronden leidden soms tot spanningen.

Wanneer de spanningen opgelost konden worden door bepaalde gezinnen in een ander woonoord onder te brengen, werden deze gezinnen gedwongen overgeplaatst. Verhuizingen naar andere woonoorden vonden ook plaats uit vrije wil. Zo verhuisden gedurende de eerste jaren twee gezinnen met een islamitisch geloof naar kamp Wyldemerck in Balk (Friesland), omdat daar meer moslims woonden. Bovendien werd daar de eerste moskee van Nederland gebouwd. Een ander gezin met een islamitisch geloof keerde voorgoed terug naar de Molukken. In deze gevallen regelde de kampbeheerder de verhuizing en het Commissariaat Ambonezen Zorg betaalde.

In 1958 vertrok een aantal gezinnen naar

Vaassen, waar een nieuw kamp was gebouwd. De woningen waren daar groter, wat met name de grotere gezinnen ertoe bracht om te gaan verhuizen. Door de verhuizingen kwam er meer ruimte vrij in de barakken in Teuge.

Enkele jaren later werden de barakken gerenoveerd. In elke barak werden kleine wooneenheden gecreëerd. Elke wooneenheid bestond nu uit een zitkamer, enkele slaapkamers, een keuken met aanrechtblok en warmwatervoorziening, een eigen toilet en een lavet. Voor de grote gezinnen kwamen er op zolder nog enkele slaapkamers.

Integratie in Teuge

Naarmate het verblijf in Teuge langer ging duren, groeiden ook langzamerhand de contacten met mensen buiten de eigen groep. In het begin was kamp Teuge nog een gesloten gebied. De Molukkers kwamen niet zo vaak het kamp uit en de omwonenden

wisten daardoor ook niet, wat er zoal in het kamp gebeurde.

De eerste contacten waren met de Teugenaren die in de directe omgeving van het kamp woonden. En, zoals vaker het geval is, maakten de kinderen onderling de eerste contacten. Molukse kinderen speelden bij buurkinderen op de boerderij en deze buurkinderen kwamen in het kamp om te spelen. Sommige ouders spoorden hun kinderen echt aan om met Teugse kinderen te spelen. Zo raakte Jordan Renleo bevriend met Frits Veldwijk. *"Frits woonde op een boerderij dicht bij het kamp. Vooral toen voor mijn ouders duidelijk werd, dat ik òf in het kamp speelde òf op de boerderij van Veldwijk, legden ze me geen strobreed in de weg. Wanneer het etenstijd was, liep mijn moeder een klein stukje het kamp uit en ging ze bij de beek staan van waaruit ze me kon roepen. 'Anak Boer', zo noemden we Frits Veldwijk: boerenkind. Hij leerde ons van alles over de Nederlandse cultuur. En dat begon natuurlijk bij hele simpele dingen. Bijvoorbeeld de samenstelling van kippenvoer. Op de Molukken kenden we geen kippenvoer met maïs en andere granen. Boerenkool, prei: we kenden dat niet, en hoe we het moesten bereiden moesten we dus allemaal leren. Zo maakten we kennis met de Nederlandse gewoonten."*

De Molukkers en de plaatselijke bevolking in Teuge maakten kennis met elkaar. Dat begon vaak aan de hand van praktische zaken: voedsel en kleding kopen, hulp vragen bij werkzaamheden in het kamp, de aanleg van een groentetuintje etc.

Jordan Renleo: *"Over het algemeen hadden we het gevoel dat de Teugse bevolking ons accepteerde zoals we waren. Wij pasten ons ook wel wát aan de Nederlandse cultuur. Zo deden we volop mee aan de Nederlandse gewoonte om in winkels te "poffen": de boodschappen laten opschrijven en pas later betalen. Bij groenteboer Ten Voordé en bakker Heppen was dit heel gebruikelijk. We hadden veel contact met een aantal Teugse families.*

En fietsen. Iedere familie kreeg een fiets, waarop dan alle gezinsleden fietsten. Van Jan van de Braak leerden we hoe je een fietsband moest plakken. Maar alles wat nieuw was, had aantrekkingskracht. De eerste bromfiets bijvoorbeeld, een NSU. En radio en TV. In het kamp waren maar weinig radio's. We luisterden veel naar muziek en ik herinner me nog goed de uitzendingen op vrijdagavond van de Snip en Snap-revue. Via dit soort radio-uitzendingen leerden we de Nederlandse taal beter, en we leerden ook het nodige over de Nederlandse cultuur. Eén van de eerste TV-toestellen stond in de Olde Herberg, het café op de hoek van de Rijksstraatweg en De Zanden, dat later is afgebrand. Daar keken we naar uitzendingen van voetbalwedstrijden. Je betaalde een dubbeltje om een TV-uitzending te zien. Ik herinner me nog goed de Europacup 1-finale voetbalwedstrijd Real Madrid-Stade in 1959. We zaten met tientallen voor de buis."

Ook in het verenigingsleven integreerden de Molukkers in de Teugse samenleving. Ze werden lid van de voetbalvereniging, de

Aardappels rooien bij de boer.

handbalvereniging of de zangvereniging. En een aantal jongens sloot zich – weliswaar voor een blauwe maandag – aan bij de Teugse knapenvereniging.

In de contacten met de Teugenaren werd het probleem van de taal steeds kleiner. Veel Molukkers leerden de belangrijkste Nederlandse woorden wel kennen en ook menig Nederlandse leverancier leerde Maleis praten. Kinderen die in Teuge op school gingen hadden veel minder last van een taaldrempel en traden vaak op als tolk voor hun ouders.

"Maar het bleef altijd lastig om de juiste Nederlandse woorden te vinden. Vooral in de winkel kwam je soms in de problemen. Omdat we natuurlijk niet alle woorden kenden voor de koopwaar, moesten we andere manieren zoeken om uit te leggen, wat we wilden hebben," zo herinnert Jordan Renleo zich. *"Eerst met handen en voeten; later door een omschrijving te geven met gebruik van de woorden die je al wél kende. Ik herinner me nog het verhaal van de bruine*

suiker. Eén van de Molukse vrouwen wilde bruine suiker kopen, maar wist het Nederlandse woord niet. Via allerlei gebaren probeerde ze duidelijk te maken wat ze wilde hebben. Uiteindelijk liep ze naar buiten en kwam met een handjevol zand terug: dáár leek het op. Pas na veel vijven en zessen begreep mevrouw Heppen van de kruidenierswinkel wat haar klant wilde hebben."

In de Molukse keuken gebruikte men andere kruiden en specerijen dan in de Hollandse. De plaatselijke groenteboer speelde hierop in door ervoor te zorgen, dat hij de kruiden en specerijen kon leveren.

De zelfzorg

In 1956 introduceerde de overheid de "zelfzorg". Vanaf dat moment moesten de Molukkers zelf in hun eigen levensonderhoud voorzien. Hiermee erkende de overheid in feite, dat het verblijf van de Molukkers in Nederland toch langer zou gaan duren dan verwacht. Hoewel de regering de mogelijkheid van repatriëring nog niet opgaf, werd het isolement opgeheven.

En dat hield ook in dat de Molukkers nu in hun eigen levensonderhoud moesten gaan voorzien. Ze moesten werk zoeken. Opnieuw was dit moeilijk te verteren voor de ex-militairen. Zij wilden immers hun oude militaire baan terug, en geen "burger-betrekking". Ondanks grote protesten werd deze zelfzorg-regeling toch doorgevoerd. Omdat men nu voor zichzelf moest zorgen, werd de centrale keuken gesloten. In het kamp werden toen achter of naast de barakken een blok met keukentjes van golfplaten gebouwd, waarin de bewoners voortaan zelf konden koken. Deze keukentjes waren echter zeer klein en van een slechte kwaliteit; bovendien was de afstand tot de barakken vrij groot.

Aan de zelfzorg-regeling van 1956 koppelde de overheid de "Uitkeringsregeling Ambonezen". Deze bepaalde dat alleen degenen die buiten hun schuld niet in staat waren om in het eigen levensonderhoud te voorzien nog een uitkering konden krijgen.

Werk

Veel Molukkers vonden een baan bij bedrijven in Deventer, Twello en Apeldoorn, zoals Thomassen-Drijver, Anton Hunink en Ankersmit.

Na bemiddeling van kampbeheerder Samson ging Boetje Maulany werken bij de Deventer Algemene Industriële Maatschappij (DAIM, voorheen de Deventer Capsulefabriek). Later vond hij werk in de kazerne van Defensie in Nieuw-Millingen. Hij kreeg er een administratieve functie. En hij haalde er zijn rijbewijs.

Thuis in het kamp gingen vooral vrouwen en kinderen bijverdienen door thuiswerken. Losse plastic bekertjes inpakken in dozen, was

één van de klussen waarmee Ien Maulany zich bezig hield.

Inschrijving in het bevolkingsregister

In het verlengde van het nieuwe zelfzorg-beleid nam de regering in de loop van 1958 het besluit om Molukkers te laten inschrijven in het bevolkingsregister. Zo werden zij inwoners van de desbetreffende gemeenten en telden zij mee bij de vaststelling van de uitkering voor gemeenten uit het Gemeentefonds. Deze massale inschrijving in januari 1959 verliep niet geheel vlekkeloos. Er werden fouten gemaakt bij het opnemen van de geboortedata en de schrijfwijze van de moeilijke achternamen.

Van woonoord naar woonwijk

De zelfzorg, de inschrijving in het bevolkingsregister: het waren allemaal stappen in het proces van bewustwording dat de Molukkers voor lange tijd in Nederland zouden blijven. De stap die daarna kwam was de huisvesting. De overheid vroeg zich of het nog langer gerechtvaardigd was om de Molukkers te laten wonen in de tijdelijke woonoorden. Deze noodoplossingen boden te weinig wooncomfort.

In 1959 wilde het CAZ overgaan tot opheffing van de woonoorden en tot huisvesting van de Molukkers in wijken binnen de bebouwde kom van gemeenten. De Commissie Verwey-Jonker pleitte in het rapport "Ambonezen in Nederland" voor kleine Molukse wijken. Doel hiervan was de integratie van de Molukkers in de Nederlandse samenleving, maar wel met behoud van de eigen identiteit. De belangrijkste aanbeveling was om de woonoorden te sluiten en "open" Molukse woonwijken te bou-

wen. Individuele huisvesting van Molukse gezinnen tussen de Nederlanders vond de commissie te ver gaan.

Het nieuwe regeringsbeleid leidde weer tot verzet alom. Veel Molukkers wilden helemaal niet verhuizen. Niet alleen omdat ze gehecht waren geraakt aan de plek waar ze al bijna tien jaar woonden, maar ook omdat zij de overstap van woonoord naar woonwijk zagen als het doortrekken van de zelfzorg op het gebied van huisvesting. En als de zoveelste aantasting van hun militaire status. Want bij die militaire status paste het leven in kazernes en kampen. Vóór hun komst naar Nederland in 1951 waren ze al niet anders gewend. En er was nog een reden voor de Molukkers om niet te willen verhuizen naar een woonwijk. Boetje Maulany: "Ondanks dat we al zo'n tien jaar in Nederland woonden, leefden velen van ons nog steeds in de veronderstelling dat we vroeg of laat terug zouden keren naar Ambon. Wanneer je zou verhuizen van een kamp naar een "vaste" woning, dan had je niet meer het idee dat je daar tijdelijk woonde." Gevolg van dit nieuwe beleid was, dat de

Tekening van één van de barakken in het kamp.

sluiting van een aantal woonoorden in Nederland alleen tot stand kon komen met behulp van een politiemacht en leger-eenheden. Ook in kamp Teuge verzette men zich in eerste instantie tegen het regeringsbeleid, maar het verliep wat rustiger. En het zou nog ruim tien jaar duren, tot de beginjaren zeventig, voordat de Molukse bevolking verhuisde. Niet naar woningen in Teuge, zoals ze hadden gehoopt, maar naar een nieuwe wijk in Twello. Slechts twee gezinnen bleven in Teuge wonen.

Nadat de laatste Molukker was vertrokken uit het kamp, kwamen de barakken leeg te staan. Het kamp kreeg de functie van opslagplaats en doorvoerpunt van militaire spullen. Het kerkje aan de Fokkerstraat werd afgebroken.

Met dank aan

Boetje Maulany, Ien Maulany, Jordan Renleo, Corry Steensma-Pattipeilohy, Roberto Wattimena.

Overige bronnen

- Lespakket basisonderwijs "Van Tangsi naar Teuge, Molukkers in de gemeente Voorst", samengesteld door Ghislaine van Heerde-Filart, Jet Manuputty-Van Lieshout, Corry Steensma-Pattipeilohy en Roberto Wattimena.

- J.J. Speelziek. Van Op den Toega naar Teuge. Teuge, 1990.

- 75 jaar Christelijk onderwijs in Teuge (red. B. Jolink, H. Vorselman-Pas), Teuge, 2002.

- H. Smeets, Molukkers in Nederland. Op www.lsem.nl.

- Artikelenserie "50 jaar Molukkers in Nederland" in Rotterdams Dagblad, 2001.

Molukkers en Teugenaren

In april 1951 kwamen zo'n vijftig Molukse gezinnen naar Teuge. Ze werden gehuisvest in het voormalige Duitse kamp bij het vliegveld. "Voor de bevolking van Teuge was dat gewoon een feit," zo vertelt Jan Haverkamp, die in de periode als voorzitter van Algemeen Belang Teuge regelmatig te maken kreeg met de ontwikkelingen in en rond het kamp. "In die tijd werd dat gewoon geaccepteerd; een mogelijkheid tot inspraak van bijvoorbeeld de dorpsbewoners was er toen niet. De Teugenaren vonden dat ook helemaal niet erg; ze vonden het alleen maar interessant." In de begintijd kwam de Teugse bevolking weinig in aanraking met de kampbewoners. De Ambonezen – zoals de Nederlanders hen noemden in plaats van de meer juiste benaming Molukkers – waren erg op zichzelf en niet anders gewend dan gezamenlijk in kampen te wonen. Ze ontvingen van de staat een soort zakgeld en er werd gekookt in de centrale keuken. Op de vraag: Wat deden ze de hele dag?, antwoordt Jan Haverkamp: "Volgens mij niks!" Er kwam na verloop van tijd een schooltje op het kamp met twee lokalen en twee Indische onderwijskrachten, die ook Maleis spraken. Zodra de kinderen een beetje Nederlands kenden, gingen ze naar de Christelijke lagere school in Teuge. Ze hadden op het kamp een eigen kraamkliniek en volgens Haverkamp was het een prachtig gezicht: die pasgeboren 'zwartjes' tussen de witte lakens: "In Teuge hadden we nog nooit zoiets gezien". De jeugd groeide op en vond na school ook wel werk

door G. Groenewold

in de omgeving. Sommige jongeren werden lid van plaatselijke verenigingen. "De Ambonezen zijn een zeer traditioneel volk, hun geboortegrond en de grond waar men sterft is heilig voor ze. Velen hebben altijd gedacht en gehoopt, dat ze toch nog eens terug zouden gaan naar Ambon. Ze leefden heel gemakkelijk en je kon niet altijd van ze op aan, maar overlast hebben we nooit gehad," aldus Jan Haverkamp. De gezinnen kwamen uiteraard in winkels in het dorp, maar hadden ook hun eigen leverancier met specifieke oosterse ingrediënten. Toen de regering in 1956 besliste, dat de Molukkers in hun eigen onderhoud moesten voorzien, waren de bewoners het daar helemaal niet mee eens. Haverkamp herinnert zich dat de gemoederen soms hoog opliepen, ook tussen de Molukkers onderling. Menigmaal moest de politie eraan te pas komen. Hoewel de politie in die tijd doorlopend gestationeerd werd bij "De Zwaan", merkte men er in het dorp bijna niets van.

Verhuizing naar Twello

In de jaren zestig kwam in Nederland de discussie op gang om Molukkers te laten verhuizen naar "vaste" huizen in bestaande woonwijken. Ook voor de Teugse Molukkers werden dergelijke plannen gemaakt. Het college van B & W van de gemeente Voorst, bestaande uit de heren Van der Feltz, Witteveen, Kloosterboer en Debets, hield op 10 juli 1969 een informatieavond in De Zwaan. In de uitnodigingsbrief

aan alle gezinshoofden in Teuge stond onder meer: "Ook het woonoord Teuge zal opgeheven moeten worden. Het gemeentebestuur van Voorst tracht een oplossing voor uw huisvesting te vinden, die past in het Nederlandse woningbouwbeleid en waarmee u zich ook zou kunnen verenigen. De oplossing is nog niet gevonden. Het gemeentebestuur wil u echter reeds zoveel mogelijk informatie verschaffen en met u overleg plegen."

Jan Haverkamp weet het nog precies: "De Molukkers kregen drie consumpties per persoon en de gemeente beloofde hen: we gaan hier in Teuge echte huizen voor jullie bouwen!" Aan de Parmentierstraat zouden eerst 20 huizen worden gebouwd en aan de overkant werd grond beschikbaar gesteld voor nog eens 36 woningen. De gemeente kreeg een extra contingent en vanuit het ministerie werd verzocht om nog eens 52 extra woningen. Volgens Haverkamp werd er op een gegeven moment een

contingent van 78 woningen toegewezen en toen bedacht de gemeente, dat die extra woningen ook wel in Twello gebouwd konden worden. Teuge stond op zijn kop! Dat was geen afspraak en ook geen manier van doen: wat je belooft moet je nakomen!. Jan Haverkamp in zijn functie als voorzitter van Algemeen Belang Teuge stoomde naar het gemeentehuis om zijn ongenoegen kenbaar te maken. Zonder de Ambonezen te informeren - eerst was immers toegezegd dat ze allemaal een woning kregen in Teuge - moesten ze in 1971 naar Twello verhuizen. En toen begon volgens Haverkamp het 'gedonder'. De mensen weigerden nog langer huur te betalen in het woonoord en omdat een aantal bewoners pertinent weigerde naar Twello te verhuizen werden de woningen soms met geweld ontruimd. In 1973 was de laatste gedwongen verhuizing, waarmee een bijzondere periode in de geschiedenis van Teuge werd afgesloten.

Molukkers voetballen

door J. Roosenschoon

Om te kijken hoe Molukkers deel gingen uitmaken van de Teugse/Twellose samenleving volgen we het spoor van het voetballen. Sporten is immers vaak een manier waarop buitenstaanders een weg vinden in een vreemde omgeving.

Het is niet gemakkelijk om over dit onderwerp iets te weten te komen. Er is destijds niets over opgeschreven en er bestaan ook nauwelijks foto's van. 'Wie had er nu een fototoestel in die tijd', zegt een van de geraadpleegde mensen. Maar ook in de her-

innering van de betrokkenen is niet zoveel achtergebleven. 'Het ging vanzelf eigenlijk, daar stonden we niet bij stil', is het commentaar. Hieronder volgt een verslagje van dat wat wel boven water kwam. Het is lang niet volledig; aanvullingen zijn van harte welkom.

Teuge

Middenin het kampgedeelte aan de Rijksweg in Teuge, lag een grasveld. Een vrij groot veld dat functioneerde als ont-

moetingsplaats voor de kinderen. Na een tijdje kwamen er doelpalen op en werd er ook gevoetbald. Onderling natuurlijk, maar er waren ook wel partijtjes met mensen van buiten die in het kamp werkten. Jan Oleman bijvoorbeeld. Hij werkte vanaf 1956 als onderhoudsman van de verwarming in het kamp en heeft geregeld daar in het veld gestaan. Oleman stond net als zijn inmiddels overleden collega's Goverts en Van de Braak aan de wieg van de oprichting van de voetbalvereniging Teuge op 1 juni 1954. Daardoor kwam het ook dat een aantal goede voetballers uit het kamp lid werd van deze vereniging. 'Het waren goede voetballers, erg snel ook', zegt Oleman hierover. Dat bleek: hetzelfde jaar dat ze lid werden, werd Teuge kampioen. Er werden meer Molukse voetballers van Teuge lid, maar ook gaat het verhaal dat de Twellose vereniging Ven K op het kamp verscheen. Zij speelden ook oefenpotjes op het veld, en omdat Teuge geen jeugdelftal had, werden jongeren lid van V en K. Er schijnt ook geregeld iemand van V en K op het kamp geweest te zijn om contributie op te halen. Er werden waarschijnlijk veel meer kinderen lid na de verhuizing naar Twello.

Avanti

Vanuit de christelijke vereniging Avanti komt een aanvullend geluid. Zij hadden hun veld aanvankelijk aan de H.W. Iordensweg (op de plek van het gemeentehuis) op het land van boer Keizer met nog een oefenveldje naast De Wingerd. Wegens veldentekort kwam daar in 1974 ook nog een extra veld op 'De Veldjes' bij. Zij hadden incidenteel wel enkele Molukse leden zoals

Harry Ngutra en de pupillen James Makaloy en Willem Halathu. Een grotere aanwas kregen ze rond 1975. Toen kwam er een groepje Molukse jongeren in de leeftijd van rond de 20 naar Avanti. De reden was waarschijnlijk dat Avanti op zaterdag speelde. Veel jongeren gingen op zondag naar de Molukse evangelische kerk. Kerkgang was belangrijk voor deze jongeren, het paste ook in de leefwijze zoals ze dat van huis uit gewend waren. Bovendien ontmoetten deze jongens bij de oecumenische dienst, de christelijke jeugdvereniging, in het Rankje of in Pniël op zaterdagavond, andere jongens, die vaak bij Avanti bleken te spelen. Dit gaf een verbondenheid die belangrijk was om zich thuis te kunnen voelen.

Heel belangrijk waren ook de contacten via de lagere school De Oase. Veel Molukse kinderen gingen na de verhuizing uit Teuge naar deze christelijke school. De school, in 1973 verhuisd naar de Troelstralaan, lag vlak bij de nieuwgebouwde wijk. Twee actieve Avantianen, Henk van Laar en Herman van Zeijts, waren onderwijzer op deze school. Zij zorgden voor een vertrouwde overgang naar de vereniging. Ook bij De Wingerd was zo'n Avantiaan, in de persoon van Dick Mulder.

Mickey Wattimena heeft in zijn herinnering dat er altijd veel te doen was op het veld van Avanti, dat dichtbij lag. Dat sprak aan en daar ging hij als kind kijken. Toen er een keer een sixday georganiseerd werd, was dat een leuke aanleiding om ook actief mee te gaan doen.

Aanpassen

Van aanpassingsproblemen herinnert geen

van de betrokkenen zich veel. Zeker in die tijd werden Molukse kinderen relatief streng opgevoed met een grote nadruk op respect voor anderen. Thuis hadden de meesten ook wel ervaring met gestraft worden, bijvoorbeeld kaalscheren of nog hardere lijfstraffen. Ze waren ook gewend om ouderen op een beleefde manier aan te spreken, met aparte aanspreektitels als 'bung' of 'oesi'. Zo maar 'nee' zeggen op een verzoek is bijvoorbeeld uit den boze. Dan zeg je 'misschien' of je laat het in het midden. In de omgang met onderwijzers en trainers waren ze dan ook veel afwachtender en wellevender dan van oor-

sprong Nederlandse kinderen. Ze pasten zich aan en waakten ervoor overlast te veroorzaken. Dit gold ook wat betreft het gebruik van Maleis. Als er meer Nederlandse kinderen in de buurt waren, spraken ze het niet. 'Rekening houden met anderen' was een belangrijke waarde.

Toch bleek juist de taal een mooi integratiemiddel bij Avanti te zijn. Nederlandse kinderen gingen Maleis begrijpen en ze spraken met elkaar soms een Moluks/Nederlands, een taal met weglating van lidwoorden en zonder meervoudsvormen. In de wedstrijden is het Maleis nog wel eens door het hele team gebruikt als een geheim wa-

Elftal van voetbalclub Teuge, circa 1956. Bovenste rij van links naar rechts: J. v.d. Braak, Anton Assink, gebr. Molle, Henk Veldwijk, Boelie Hogeboom. Onderste rij: Ngutra, Jan Assink, Tempong, Jo v.d. Wal, Wim Oleman, Jan Oleman. (foto uit bezit J. Oleman).

pen. Door elkaar in het Maleis aanwijzingen te geven wist de tegenstander niet wat de tactiek ging worden. Ook coach Max Slinkman was een warm voorstander van deze (eigenlijk) illegale strategie.

Sommige dingen moest de club ook leren. Bijvoorbeeld dat op 25 april geen wedstrijden gespeeld kunnen worden. Dat is de dag van de RMS. Nu gaat er dan ook standaard een brief naar de KNVB als 25 april op een zaterdag valt.

Clubleven

De inburgering verliep geleidelijk. Zo kwamen er aanvankelijk nooit vrouwen of meisjes naar het veld. Ze wisten waar de jongens waren en dat was voldoende. Verder vonden ze het voetbal een mannenzaak en zij bleven thuis. Als de vrouwen een keer wel kwamen kijken, dan kwamen ze ook met een grote groep. Ze waren gewend om dingen samen te doen. Gebeurt er iets of wordt er een beroep op je gedaan, dan bericht je de anderen neem je het met z'n allen op je.

Van deze instelling heeft Avanti ook een paar keer kunnen profiteren. Zo werd er, op initiatief van Dolf Boeloerditty en Cees van Heerde, in 1990 een wedstrijd georganiseerd tussen Avanti en kleurrijk Avanti. Dit in navolging van de wedstrijd Oranje tegen kleurrijk Oranje naar aanleiding van het neerstorten van het SLM-vliegtuig met Surinaamse voetballers. Daarna volgde een uitgebreide Molukse maaltijd waarvoor veel mensen uren in de keuken hebben gestaan. Aansluitend was er een geweldige feestavond die de eerste werd in een nu nog lopende traditie van feestavonden. Ook in 2000, bij het 40-jarig jubileum van

Avanti, vond zoiets plaats. Toen werd een hele zaterdag georganiseerd door Molukse Avantianen. Er werd eerst voor bijna 400 man gekookt en iedereen werd stijlvol bediend in een afgeladen feesttent. 's Avonds verzorgde deze groep een programma vol opvoeringen, voordrachten en presentaties waar nu nog over gesproken wordt. Inmiddels vervullen Molukse vrouwen ook andere rollen binnen de club, waaronder die gewoon als speelster in een van de dames-teams.

Positief

De aanwezigheid van Molukse leden wordt bij Avanti door beide kanten als positief ervaren. 'Het is kruisen van westelijk verstand en oostelijk gevoel.' En, 'Je gaat door het contact met een andere cultuur rijker weg dan je gekomen bent, want je neemt zelf ook dingen over, je verandert er zelf ook door.' De andere kant zegt: 'wat je van huis uit leert moet je bijhouden maar je leert ook nieuwe dingen'. De 'oude' Avantianen waarderen het zeer dat ze zo nu en dan uitgenodigd worden voor een besloten Molukse bijeenkomst. Zij ervaren dit als een gebaar van openheid dat zij hier bij mogen zijn. Wattimena ervaarde veel waardering van de vereniging toen hij zijn 350e wedstrijd voor de club speelde. Speciaal voor hem werd zijn idool, Simon Tahamata, naar Twello geregeld om een wedstrijdje te spelen en zijn jubileum luister bij te zetten.

Met dank aan

Henk van Laar, Arie van der Meer, Jan Oleman, Alex Sijaranamual, Mickey Wattimena.